

Kristendommens betydning for Saxos Danmarkshistorie

Saxos forhold til kirke og kristendom har ofte vakt undren. I fortalen skriver han at ærkebiskop Absalon opfordrede ham til at skrive en Danmarkshistorie der kunne måle sig med andre landes fædrelandshistorie og senere at han efter Absalons død har bedt ærkebiskop Anders Sunesen om beskyttelse mod misundere. På den baggrund er det mærkeligt at næsten halvdelen af værket er henlagt til hedensk tid og at kirkelige forhold næsten ikke omtales i den sidste, kristne del. Man har også fæstnet sig ved sprogbrugen i Gesta Danorum: middelalderlige ord er i stort omfang udskiftet med klassiske latinske, og det spiller naturligvis en særlig rolle når der tales om middelalderlige fænomener.

Alt dette kunne være et udtryk for et stilideal, et ønske om at skrive latin som man gjorde det i kejsertidens Rom. Det har ganske givet været Saxos ønske at dømme efter de mange vendinger han har hentet fra senantikke hedenske forfattere. Men det har større betydning at de idealer han dyrker nærmest virker ukristelige: Absalon er lige så meget pirat som biskop, han kaster messeskrudet selve Pinsemorgen for at gå i kamp i sikker forvisning om at intet er Gud mere velbehageligt end forbryderes død. Tanken om at Vendertogene blev betragtet som "hellig krig" svarer til korstogsideologien - og er jo aldeles ikke fremmed for vor tid. Saxo går imidlertid videre, ikke alene accepterer han grusomme overgreb på fjenderne men han finder endog at det er usundt at bruge alt for megen tid på gudstjeneste, for en konges første pligt er at lade retten ske fyldest: "ubi iura quam tura promuntur".¹⁾ Som et eksempel til efterfølgelse for alle kristne fremhæves nordmanden Sivard (Sigurd Slembe) på grund af hans usædvanlige tapperhed og udholdenhed i døden: på trods af den tortur han blev udsat for priste han Herren og døde under lovsang.²⁾ Saxos ordvalg karakteriserer hans forhold til kristendommen: "Lykkelige maatte sandelig alle Kristne prise sig, om de kunde gaa i Døden med et saadant Sind som denne Krigsmand! Lad saa være, at han havde været svigefuld, forstyrret sit Fædrelands Fred og fejdet paa sine Landsmænd, hans Fjender burde for hans Tapperheds Skyld have undladt at straffe ham..."³⁾ "Det drejer sig om personlig sjælsstyrke i dødens time uanset ens øvrige vandel. (Saxo er måske også mere tolerant når det er en nordmand der begår landsforræderi end hvis det havde været en dansker!)

En ting er sikkert: Saxos kristendom er meget forskellig fra hvad moderne mennesker lægger i denne religion; reformation, ortodoksi og pietisme ligger imellem os og højmiddelalderen. For vesterlændinge har synet på krig og død skiftet endegyldig karakter i det 20. årh.

Man har også tillagt Saxo at han var antikirkelig ⁴⁾ Hvor-
når påstanden først blev fremført kan jeg ikke sige, men sand-
synligheden taler for at den franske strid mellem stat og kir-
ke i slutningen af det 19. årh. har givet farve til denne hold-
ning der både omfatter gejstligheden, kirken som institution
og kristendommen - specielt den katolske. I så fald må Saxo
have været en frygtelig hykler når han arbejdede for ærkebis-
kopper - hvis ikke Absalon var en slags renaissance pave der
satte de kulturelle opgaver over de moralske og religiøse. Den
store interesse han viser for de nordiske guder minder også om
renaissancens dyrkelse af det antikke hedenskab. En dansk lit-
teraturhistoriker, Vilhelm Andersen, har lagt mærke til at
mange idealer og sproglige vendinger går igen i begge halvdele
af Gesta Danorum og at "sagnet.... fremtræder som et Spejl- eller
Skyggebillede af Historien. Dette Forhold er af Betydning for
at forstaa Kompositionen af Saxos Bog".⁵⁾ Senere afslører
Andersen hvor Saxo efter hans mening har fundet forbilledet
"Han kan... have ladet sig lede af den (i teologisk Forstand)
typologiske Opfattelse af Bibelen, hvorefter det gamle Testa-
mente indeholder Typerne eller Forbillederne for det ny. Men
det ville saa ogsaa være det eneste Spor af Bibelen i Saxos
Stil. Og som Helhed taget, er Kompositionen af hans bog ren
humanistisk".⁶⁾

Humanisme forstås her i overensstemmelse med antik tænke-
måde - d.v.s. i modsætning til kristendommen, - men 20 år
efter "Tider og Typer" (fra 1907) viste Charles Homer Haskins
i "The Renaissance of the 12th Century" hvordan romersk litte-
ratur prægede den intellektuelle verden i højmiddelalderen
uden at der sættes spørgsmålstejn ved den kristne baggrund.
Men det har andre gjort. Allerede i samtiden var der nogle
der følte sig utrygge ved den store interesse for den hedenske
oldtid. I forordet til Saxo-ordbogen siger Franz Blatt: "I året
1199 erklærer en grammatiker, at skolen i Orléans, der forher-
liger de hedenske guder til overmål, er ved at gå vild af vejen
til Paradis. Det samme gælder til en vis grad Sakse".⁷⁾ Blatt
har således givet ny næring til opfattelsen af Saxo som en noget

lunken kristen.

For at komme lidt dybere ned i problemet vil jeg fremlægge nogle iagttagelser i de to rejser til Udgård i 8. bog af Gesta Danorum. Da de er placeret i slutningen af den hedske sagnhistorie, har mange studeret dem, som oftest dog for at finde de bagved liggende sagn og forestillinger fra religionsskiftets tid. Som eksempel kan nævnes Paul Herrmann⁸⁾ der først fremstiller Udgårdsrejserne som han mener de må have set ud før Saxo eller en anden har fordrejet dem i kristen retning, og derefter udpeger paralleller i den norrøne og den antikke litteratur. Her skal i stedet hovedpunkterne i Saxos historie trækkes op, Saxos kilder og hans brug af dem udredes, i håb om at finde frem til hans mening om religionsskiftet.

En generation før Karl den Stores tid kom Gorm på den danske trone. Han dyrkede en ny slags helteideal, idet han hellere ville vise sit mod ved at udforske naturens hemmeligheder end ved at kæmpe. Det er altså viden han tørster efter, og det der har vakt hans nysgerrighed er hvad islændingene ved at fortælle om en vis Geirrøds gård med dens utrolige skatte. Vejen er lang og farefuld:

"De fortalte nemlig jævnlig utrolige Ting om de store Skatte han havde samlet sig der, men Vejen did var opfyldt af alskens Farer og næsten utilgængelig for Mennesker, hed det sig. Efter hvad Folk, som havde prøvet det, forsikrede, maatte man nemlig sejle over Havet, der ligger uden om Jorden, lade Solen og Stjærnerne bag sig og vandre ned i Kaos, til man til sidst kom til Steder, hvor der intet Lys var, men herskede stadig Mørke".⁹⁾

Efter denne beskrivelse ligger "Udgård" til alle sider men i fortalen henlægges dette uhyggelige sted til nord for Norge og er befolket af jætter "den dag i dag"! Det fremgår senere af rejseskildringen at man sejlede langs Norge mod nord til det ydre Bjarmeland hvor jorden altid er dækket med sne og mærkelige dyr færdes i de store skove.

Som sin rejseleder havde kong Gorm valgt en mand ved navn Thorkel fordi han før havde været på disse kanter. Han gennemførte da også hele færdens, men af de 300 søfolk der startede

gik mange til grunde undervejs. Turen frembød usædvanlige oplevelser. Først gik Gorms mænd på strandhugst i det fremmede land og slagtede noget kvæg på trods af Thorkels advarsel; havnen udeblev ikke for samme nat blev de overfaldet af uhyrer der krævede bod for det slagtede kvæg. Siden mødte de Geirrøds bror, Gudmund, der bød dem hjem til sig og forsøgte at forføre dem, først ved at tilbyde lækre retter og kvinder. Thorkel fik de fleste af kammeraterne til at holde sig i skindet, men fire af danskerne faldt for fristelsen og mistede deres forstand. Da det ikke lykkedes Gudmund at få flere i falden viste han dem vej til Geirrøds gård. De måtte over en gylden bro, en brusende elv der skilte de to brøders land - efter Gudmunds forklaring var de nu i dødsriget. Gården var skummel og fyldt med slanger og alskens uhumskheder; beboerne var blodløse uhyrer. Da man nåede ind til Geirrød selv sad han lanket til en klippe gennemboret af en jernstang. Ved siden af lå 3 kvinder med brækkede rygge. Thorkel fortalte at guden Thor havde straffet jætternes oprørsforsøg ved at skyde glødende stål gennem Geirrød og flintret fjeldet. Samtidig havde han ramt kvinderne med sit lyn. Endelig kom man til skatkammeret og denne gang forgreb næsten alle sig på herlighederne, selv Thorkel faldt for kongemagtens insignier. Da brød alle husets onde ånder løs og fældede en mængde af dem. Under flugten kom de igen til Gudmunds gård og endnu én af kongens følge, der hidtil havde modstået alle fristelser, faldt for en af Gudmunds døtre hvorved han først mistede hukommelsen og snart derefter livet. Under sejlturen hjem kom Gorm og hans følge ud for en stærk storm; de anråbte hver sin guddom om hjælp, Gorm selv Udgårds-Loke og fik nu god bøl.

Herefter holdt Gorm sig hjemme hos sin svenske dronning, men da han følte døden nærme sig, hørte han at der var gode grunde til at tro at den menneskelige sjæl var udødelig, og han ønskede nu at skaffe sig nærmere oplysning. Folk der hadede Thorkel sagde til kongen at så overmenneskelige problemer måtte forelægges guderne selv og at Thorkel jo kendte vejen og derfor måtte rejse til de fjerne egne for at opsøge Udgårds-Loke; igen var rejsen vanskelig og farefuld, og landet de kom til var skummelt og ækelt som Geirrøds. Til sidst måtte han ro ind et sted hvor han kunne se et bål brænde. Han satte en ædel-

sten op i toppen af masten for at hans følgesvende kunne se hvor han gik hen. Da han kom frem mødte der ham et uhyggeligt syn; en ækel hule hvor to djævle med ørnenæb sad og rodede i ilden med deres lange næser. De tilbød at vise ham vej til Udgårds-Loke hvis han kunne sige tre sande sætninger. Han klarede prøven og mod at komme med tre andre sentenser fik han ild til at lyse for sig og skibet på den sidste skumle sørejse til målet. Denne gang var det ikke en bygning men en grotte og den var endnu afskyeligere end Geirrøds gård. Udgårds-Loke sad lænket ligesom jätten. Til bevis på at de havde været der rykkede de tre hår ud af Loke uden at han lod til at mærke det, idet han tilsyneladende ikke var ved bevidsthed. De tre hår lugtede så afskyeligt at de var ved at besvime. Uden for hulen blev de overfaldet af giftsprudlende øgler og mere eller mindre medtagne søgte de til skibene. Atter måtte de anråbe himmelske magter om hjælp til rejsen; Thorkel påkaldte "universitatis deum" og straks klarede himlen op, vinden blev dem gunstig og nu øjnede de en ny jord og indgangen til menneskers hjem.

På vejen hjem kom de til Tyskland og hørte for første gang om kristendommen og med dette gode budskab vendte de hjem til Danmark, endnu snavsede efter opholdet i de modbydelige Udgårds-egne. Kong Gorm lod sig afskrække fra at modtage Thorkel straks og forsøgte endda at myrde ham i søvne. Attentatet mislykkedes, og endelig blev den vidtberejste stedet for kongen. Da Thorkel fortalte hvor hæsli og afmægtig Udgårds-Loke var, segnede Gorm om, død af forfærdelse, og uden at have fået sit spørgsmål besvaret.

Kildegrundlaget Ingen anden tekst fortæller om Thorkel og Gorms Udgårdsrejser. Togter til Bjarmeland og møder med troldkyndige finner nævnes i forskellige sagaer¹⁰⁾; Udgården hører hjemme i den nordiske mytologi og skildres som et skummelt hjemsted for Udgårds-Loke som Thor opsøger for at få sin hammer tilbage i en munter fortælling i Snorres Edda¹¹⁾. Menneskers livsvilkår i nordisk middelalder, afmagten over for naturens kræfter er noget Snorre og Saxo indser men de skildrer den helt forskelligt. Jättenavnene Gudmund og Geirrød forekommer i flere norrøne tekster, men kun en enkelt saga, "þorsteins saga bæjarmagns" skelner mellem disse to jætter men på andre kriterier end hos Saxo.

En kort oversigt over sagaen kan bidrage til at afklare forholdet mellem de to tekster¹²⁾.

Þorsteins færd går ned under jorden, altså en underverdensrejse, men det han oplever er, bortset fra enkelte eventyrtræk, ikke så forskelligt fra hvad man kunne komme ud for i den almindelige verden. Han møder først jætten Gudmund og drager siden med ham til hans overherre Geirrød. Ved hjælp af forskellige tryllekunster lykkes det þorstein at redde ikke alene sit eget skind men også at befri Geirrøds vassaller fra undertrykkelse: þorstein dræber Geirrød med en glødende jernkugle. Sceneriet er det feudale hof, eventyrerne nært beslægtede med ridderromanen. Svage reminiscenser af nordisk mytologi som Geirrøds død er ikke nok til at regne denne historie for så gammel at den kan have foreligget for Saxo. De få ligheder må skyldes et fælles forlæg om en rejse til dødsriget; Saxo og sagaforfatteren har videre bearbejdet dette. Det kristne præg i þorsteins saga bøjarmagns er så beskedent at det egentlig kun kan regnes som en selvfølge: þorsteins held skyldes hans tilknytning til Olaf Tryggvason og dermed hans kristne tro.

Nærmere ved Saxos forlæg er historien om Thors besøg hos jætten Geirrød. Skønt asaguden er narret til at komme uden hammer og bælte, lykkes det ham at få fat på et par jernhandsker, et bælte og en stav. Dermed bliver han i stand til at overvinde Geirrød og hans døtre. Historien gengives både i prosa og i digtet þórsdrápa i Skáldskaparmál kap. 27 af Snorres Edda.¹³⁾ Den er et vidne om at kampen mellem aser og jætter var et yndet emne i den nordiske litteratur omkring år 1200. Forklaringen er ganske givet at den svarer til den græske myte om titanernes oprør og at man i højmiddelalderen søgte at indpasse hedenske figurer i kristendommen, for den lære der kan drages ud af denne myte er at naturen - himmelen = Zeus og Thor - står over selv de mægtigste væsener.

Hermed er vi ved det mest spændende træk i Saxos Udgårdsrejser, ligheden med Odysseen. Man møder det først da Thorkels folk mod hans advarsel forgriber sig på det guddommelige kvæg og siden straffes med at et kæmpeuhyre om natten vader ud til skibene og kræver erstatning for rovet. Historien ligner Odysseus oplevelse da han ikke kan hindre at hans mandskab stiller deres sult på solgudens kvæg. Helios får Zeus på sin side og lader kun Odysseus selv overleve en storm der rejser sig (12. sang). Den fryg-

telige kæmpe der forfølger Thorkels skibe minder om kyklopen Polyfem (9. sang). I betragtning af at kendskabet til Odysseen synes meget mangelfuldt i vesteuropæisk middelalder er det dristigt at foreslå Homer som Saxos forbillede på dette punkt, men det bestyrkes af at beskrivelsen af Gudmunds fristelser med deres frygtelige følger, at de der faldt for dem tabte hukommelsen, nøje svarer til en anden episode i Odysseen: trolkvinden Kirkes forvandling af menneske til svin.

Det er muligt at Saxo har kendt Homer gennem andre værker - mest nærliggende er Vergils Æneide som han ofte citerer, men netop de nævnte episoder er et godt sammenligningsemne: Vergil behandler dem helt anderledes end Homer og Saxo.¹⁴⁾ Dertil kommer at trangen til oplevelse, "indtrængen i naturens hemmeligheder" er fælles motiver for Saxos Udgårdsrejse og det middelalderlige syn på Odysseus. Af ganske særlig interesse er Dantes beskrivelse af Ulysses (den latinske form for Odysseus). Han er næsten i bunden af helvedestragten som en af de værste forbrydere fordi han opfandt den hule træhest der førte til Trojas fald.¹⁵⁾ Men i stedet for at uddybe hans retfærdige straf lader Dante ham fortælle om sin sidste færd da han endnu en gang støvner ud til ukendte egne. Han opmuntrer sine kammerater med at de ikke er skabte til at leve som dyr men at lære bedre levevis ved at udvide deres horisont. Og de sejlede ud af Middelhavet, drejede mod syd til de nåede et højt bjerg hvor deres skib gik under. Det bjerg er selve Furgatorium, skærsildsbjergene - de var altså lige ved at nå den sande kundskab.¹⁶⁾ Dante bygger her videre på middelalderlige fortællinger som Saxo også kan have kendt; i hvert fald når de det samme resultat: eftersøgningen af naturens hemmeligheder er det første skridt på vejen til frelsen.

På trods af at Odysseen er gammel hedensk litteratur kan den belyse frelsesværket. Dyd og kundskab kendte man også før kristendommens indførelse, ja, fremmede sæder og skikke var også morallære og et skridt på vej til den sande religion.

For det er jo det det handler om, også for Saxo. Det viser den sammenhæng han sætter rejserne ind i, de motiver han angiver for dem og endelig den kilde der almindeligvis regnes for hans vigtigste: Adam af Bremens hamborg-bremensiske ærkebispkrønike.¹⁷⁾ I slutningen af hans beskrivelse af de nordiske øer hedder det:

XXXIX. Desuden fortalte han, at der var mange, der i det Ocean havde opdaget nok en Ø, kaldet Vinland, ... Bag denne Ø, sagde han, findes der ikke noget beboeligt Land i dette Ocean, men alt, hvad der ligger længere borte, er opfyldt af forfærdelig Is og umaadelig Taage. Dette Forhold omtaler Martian paa følgende Maa-de: "En Dags Sejlads paa den anden Side af Thule", siger han, "er Havet stivfrosset". Det har nylig Nordmændenes vidtbefarne Konge Harald erfaret. Han søgte til Skibs at udforske Nordhavets Udstrækning, men da Grænserne her ved Verdens Ende laa indhyllet i Taage for hans Øjne, maatte han omsider vende Kursen hjemad, og kun med Nød og næppe slap han frelst ud af Afgrundens forfærdelige Svælg.

XL. Endvidere har Ærkebisp Adalbert salig Ihukommelse fortalt os, at i hans Forgængers Tid var nogle fornemme Mænd fra Frisland styret mod Nord for at gennemkrydse Havet, fordi det blandt dette Lands Indbyggere hedder sig, at naar man fra Floden Wesers Munding vender Kursen mod Nord, møder man intet Land, men kun det uendelige Ocean. Efter at have sluttet sig sammen om at udforske dette ukendte Forhold stod Rejsefællerne under en glad Opsang ud fra Frisernes Kyst. Derpaa lod de Danmark bag sig til den ene Side, Britannien til den anden og naaede til Orkneyøerne. Da de havde ladet disse bag sig tilvenstre og havde Norge tilhøjre, sejlede de efter en lang Overfart langs det isdækte Island. Herfra pløjede de Havet i Retning af den fjerne Nordpol, og efter at de havde set alle de førnævnte Øer bag sig, befalede de deres dristige Færd den almægtige Gud og den hellige Bekender Willehad i Vold, men pludselig gled de ind i Ishavets mørke Taage, som man knap kunde se igennem. Og se nu, idet den ustadige Havstrøm løb tilbage til sin Kildes hemmelige Udspring, trak den de ulykkelige Sømand, der allerede havde opgivet alt Haab og kun tænkte paa Døden, med meget voldsom Fart ud i det dybe Chaos [- det, der skal være Helvedes Gab -], hvor efter Sigende Havet ved Ebbe suges ned, naar man ser det synke, og atter spys ud, hvad man kalder Flod. Mens de nu som eneste Udvej anraabte den barmhjertige Gud om at tage deres Sjæle til sig, trak Havets rivende Ebbe nogle af Rejsefællernes Skibe med sig, mens Flod spyede de øvrige fra sig og drev dem langt bort fra de andre bag dem. Da de saaledes ved Guds Hjælp i rette Øjeblik var blevet befriet for den overhængende

Fare, de havde haft for Øje, hjalp de selv Bølgerne ved at ro af al Kraft.

XLI. Og da de nu var sluppet væk fra den farlige Taage og Kuldens Enemærker, stødte de uformodet paa en Ø, der ved meget høje Klipper i en Kreds uden om den var befæstet ligesom en By. For at tage Stedet i Øjesyn gik de i Land dér og traf paa Mennesker, der selv midt paa Dagen holdt sig skjult i underjordiske Huler. Foran Indgangen til disse laa der en umaadelig Mængde Guldkar og den Slags Metaller, som Mennesker regner for sjældne og kostbare. Søfolkene tog derfor saa meget af Skattene, som de kunde bære, og gik i Hast glade ned mod deres Skibe igen. Da saa de pludselig, at der bag dem kom nogle af de forunderlig høje Mennesker, som vore landsmænd kalder Kykloper. Foran dem løb Hunde, der var større, end disse Dyr sædvanlig er; de anfaldt Rejsefællerne, snappede en af dem og sønderrev ham paa et Øjeblik for Øjnene af dem. De andre reddede sig derimod ombord i Skibene og undslap Faren, skønt Kæmperne, efter hvad de fortalte, under Raab forfulgte dem næsten helt ud i rum Sø. Saaledes fulgte af Heldet kom Friserne til Bremen, hvor de fortalte Erkebisp Alebrand alt Punkt for Punkt og bragte den naadige Christus og hans Bekender Willehad Takofre for deres Hjemkomst og Redning.

Her har Saxo kunnet finde en opdagelsesrejse til Nordpolen hvor sne og is har frosset jorden til, klippeformationer af form som en borg på et sted der lå nær ved den yderste afgrund, herlige skatte midt i det skumle indre som de rejsende røvede og flygtede med, forfulgt af kæmpevæsener. Ved påkaldelse af Guds barmhjerlighed slap dog de fleste af dem fra færdens med livet i behold og nåede til Bremen, fortalte om deres oplevelser og priste Kristus og St. Willehad, Bremens første biskop. Selv om togterne ifølge Adam fandt sted i det 11. århundrede og tilskrives den norske konge Harald Hårderåde og frisiske sømænd, kan placeringen af historien i slutningen af Adams geografiske skildring have inspireret Saxo til at datere den til Willehads tid, det 8. århundrede, før Karl den Stores voldsdåb af sakserne.

Har Adam leveret rammen om Udgårdsrejserne i Gesta Danorum, fordelt dem på to ture og ladet dem ende i Tyskland, har Saxo selv stået for motiveringen, først indblik i "naturens hemmeligheder", dernæst spørgsmålet om sjælens udødelighed.

Med hensyn til den første rejse er det påfaldende at oplevelserne er delt i to afdelinger: under opholdet hos Gudmund er alt hvad der glæder sanserne taget i brug medens det modsatte gælder Geirrøds gård med larm, stank og snavs fra loft til gulv. Men modsætningerne bør ikke lukke øjnene for det der er fælles for de to steder: Thorkel må hele tiden minde kammeraterne om at de skal holde sig på midelvejen, hverken sansefryden eller skrækken for det ækle bør aflede dem. Så anskueligt den første rejse til Udgård end er skildret, drejer det sig dog først og fremmest om moral. Naturens hemmelighed er hvad man i middelalderen forstod ved naturloven, Guds måde at styre tingenes væsen;¹⁸⁾ mennesker kunne med deres forstand lære at kende denne lov og lade den vise vej til den rette livsførelse.

Herved fremstår sammenhængen mellem makrokosmos og mikrokosmos og forklaringen på at den anden Udgårdsrejse helt holder sig til det overnaturlige. I sceneriet går mange enkeltheder fra Geirrøds gård igen, men baggrunden er anderledes. Hovedtrækket er ilden, varmen og lysets element. Mangel på ild hindrer ordentlig tilberedelse af maden og vanskeliggør orienteringen. Da der endelig øjnes et bål på stranden sikrer de sig kontakt mellem land og skibe med en ædelsten i masten, et konkret billede på kundskabens genskår. Thorkels møde med de ørnehovede djævlé er et klassisk udtryk for sprogets og forstandens betydning på vejen mod det endelige svar. Den lankede Udgårds-Loke bliver på denne måde en reinkarnation af den lankede Prometheus, grækernes myte om titanen der skaffede menneskene ilden og derved adgang til gudernes enemærker. Lyset og livskraften, evnen til at tænke forud og lægge planer er i den klassiske myte et brud på menneskenes begrænsning, hos Saxo - og de kristne der tænkte som han - en påmindelse om at ilden ikke stammer fra hedenske guder eller jætter men en nådegave skænket af Gud. Endnu forstår Thorkel det ikke. Synet af en ny himmel og jord som menneskets egentlige hjem er det første varsel om at han nu er på rette vej.²⁰⁾ Men selv nåede han ikke til den endelige erkendelse. Det var jo kun "rudimenta" af kristendommen han lærte at kende: at han vendte uvasket hjem er et andet udtryk for at han ikke blev døbt og at danskerne først et par generationer senere modtog en rigtig kristen opdragelse, først fra Ansgar, siden ved Poppes jernbyrd.

Udgårdsrejserne i Gesta Danorum er det endelige opgør med de nordiske guder, men det er vigtigt at indse at Saxo lader danskerne gennemgå en lang udvikling, ledet af kongerne, førend de var i stand til at tage imod kristendommen. Faktisk er der mange træk der går helt tilbage til Danmarkshistoriens første tid hos Saxo f.eks. kongemagt, lovgivning, skellet mellem godt og ondt kendes også i sagnhistorien. Er det muligt at finde ud af hvad der skyldes Saxos egne ideer og hvad han har overtaget fra andre? I sidste tilfælde: hvad er almeneuropæisk og hvad er nordisk i disse forestillinger?

Det mest iøjnefaldende er de hjemlige forudsætninger. Geografien og navnestoffet peger klart i den retning. Også kosmologien er en parallel til sagaernes historiske og mytologiske fortællinger med Udgård, Midgård (orbem atque ipsum rerum humanarum aditum) og - ikke nævnt i denne bog, men i 1. og 3. bog - gudehjemmet Asgård (dii sedes apud Byzantium). Det store hav der skiller Udgård fra guders og menneskers boliger ender i en afgrund, et "chaos" en blanding af verdens ende og dødsriget.²¹⁾ I Udgård huserer jætterne, fordrevet fra deres gamle egne hvor de ifølge Saxos fortælle byggede storstensgrave.²²⁾ Skønt deres endelige hjem ligger langt mod nord har Gudmund dog en herlig have fuld af bugnende frugter. De tilsyneladende modsigelser minder om at det snarere er en sjælelig end en naturlig geografi man færdes i. Hvorfor Udgårds-Loke er lænket forklarer Saxo ikke og man kan ikke som den norrøne mytologi se det som en straf for hjælpen til Balders død,²³⁾ for Loke nævnes ikke i den forbindelse hos Saxo. Her er han kun et vidnesbyrd om de hedenske guders afmagt - men noget rent blandværk²⁴⁾ er han jo ikke når man kan trække et stinkende hår ud af hans skæg. Saxos brug af den nordiske mytologi er spændende og forvirrende: guderne er en latent fare også efter kristendommens indførelse fordi de repræsenterer verdens tomme gøgl og fristelser.

Dertil kommer at han sammenbinder menneskelig moral og religion, illustreret med episoder der direkte eller indirekte går tilbage til Odysseen: det hellige kvæg repræsenterer den rette verdensstyrelse og stiller krav om pietet, respekt for de højere magter. Formaningen om at holde sig på middelvejen over for fristelser, både i Gudmunds og Geirrøds gård, understreger selvbeherskelsens svære kunst.

Med nordisk mytologi og klassisk fortællekunst skaber Saxo en forestillingsverden der gælder både tiden før og efter Kristi fødsel eller kristendommens indførelse i Danmark. Det er jo den samme Gud der har skabt verden og styret dens gang. Udgårdsrejserne betyder et vigtigt overgangstrin, den gryende forståelse af hvor den rette viden er at hente.

Den kristendom Saxo bekender sig til er i formen forstandspræget, i indholdet et produkt af den "gammeleuropæiske" enhedskultur der forener Bibelen og kirkehistorien på den ene side, den antikke litteratur og filosofi på den anden side. Senere tiders syn på religion som opium for folket har ikke kunnet finde sig til rette med den intellektuelle middelalderkultur som Saxo var en værdig repræsentant for.

Noter til Kristendommens betydning for Saxos
Danmarkshistorie.

1. "hvor retsvæsenet snarere end messen (røgelsen) dyrkes", Saxonis Gesta Danorum(GD) XI,x,8.
2. GD XIV,xxix,1-5.
3. Fr.Winkel Horn: Danmarks Krønike I-II,1898 (WH) II,155.
4. Curt Weibull:Saxo. Historisk Tidskrift för Skåne-land, 1915,s.102.
5. Vilhelm Andersen: Tider og Typer I, s.66.
6. Ibidem s.68.
7. Saxonis Gesta Danorum II, 1957, xiii.
8. Paul Herrmann: Dänische Geschichte des Saxo Grammaticus zu den ersten neuen Büchern, 1922, s.583-608. Se ogs^å Hilda Ellis Davidson: History of the Danes, II, Commentary,1980, s.141-147.
9. WH I, s.272. Forestillingen om et oprindeligt Kaos før jordens skabelse og som fortsat ligger uden for den beboede verden omtales i 8.bog. I Præfatio nævner Saxo Gandwic nord for Norge som en del af det nævnte verdenshav. Torrens kilder taler om Ginnungagap, forlokkelsens svælg, som en betegnelse for verdens ende ude i havet. Se nedenfor om Adam af Bremens skildring af disse uhyggelige egne.
10. Olaf den Helliges saga kap.133 er en skildring af en købmandsfærd til Bjarmeland hvor man møder den finske gud, Jormala. Ingen detaljer minder om Saxos Udgårdsrejser
11. Snorres Edda, Skáldskaparmál 88-90.
12. Trykt i Fornaldar sögur Norðurlanda IV, Íslendingasagaútgáfan, Reykjavík 1950.
13. Edda, den yngre. Kult.Lek.III
14. Vergil: Aeneidos II (om kvægrovet)og VII (om Kirke).
15. Dante: Divina Commedia, Inferno xxvi
16. Paul Renucci: Dante. Disciple et juge du monde gréco-latin, Paris 1954, s.208 ff.

17. Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum, ed. B.Schmeidler, Hannover 1917. Dansk oversættelse under titlen: De hamburgske Erkebispers Historie og Nordens Beskrivelse ved Carsten L.Henrichsen 1930, 2.udg.1968.Se ogs^a Paulus Diaconus:Historia Longobardorum I,6.
18. Kirke-episoden i lo.sang af Homers Odysseé.
19. Lars Rooth: Natur, naturlag. KLN M XII.
20. Jævnfør Johannes Åbenbaring kap.21: "Og jeg så en ny himmel og en ny jord..."
21. Se note 9.
22. Jætternes bygninger er nævnt i GD, Praefatio, III.
23. Se artiklen Loke i KLN M X. Her sættes Saxos Udgårds-Loke i forbindelse med Isidor af Sevillass kommentarer til Genesis og identificerer således Loke med Lucifer.
24. GD,I,v,2-5 om Saxos inddeling af falske guder "magi" der alle har evnen til at føre folk bag lyset.